Reetta Toivanen, kestävyystieteen professori (erit. alkuperäiskansojen kestävä kehitys), Helsingin yliopiston kestävyystieteen instituutti HELSUS ja kulttuurien osasto, humanistinen tiedekunta

Kirjallinen lausunto perustuslakivaliokunnalle (myöhässä)

Aihe: HE 100/2023 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi saamelaiskäräjistä annetun lain ja rikoslain 40 luvun 11 §:n muuttamisesta

Kirjoitan lausuntoni yli 20 vuotta saamelaisten kanssa tehtyyn tutkimukseen perustuen Helsingin yliopiston kestävyystieteen professorina, jonka eritysalana on alkuperäiskansojen kestävä kehitys sekä roolissani Euroopan neuvoston rasismin ja suvaitsemattomuuden vastaisen komitean riippumattomana asiantuntijajäsenenä (2014-).

Saamelaiskäräjälain uusiminen on yleisesti kannatettava asia. Laki on ihmisoikeusnäkökulmasta vanhentunut eikä se sisällä hyvän hallinnon periaatteita. Lakiesitys on kuitenkin valmisteltu siten, ettei saamelaiskäräjille valittu nk. vähemmistö (n. 1/3 edustajista) ole päässyt siihen lainkaan osallistumaan, mikä vie esitykseltä uskottavuuden. Lain uudistuksen yhteydessä Saamelaiskäräjät haluaa uudistaa niitä perusteita, joilla ihminen luetaan vaalikelpoiseksi ja otetaan vaaliluetteloon. Olen huolissani siitä, että lakiuudistus pyrkii poistamaan jo kertaalleen vaaliluetteloon otettuja henkilöitä (myös Saamelaiskäräjille valittuja henkilöitä). Viime syksyn äänestystä ennen saamelaiskäräjät käyttivät vähemmistön vastuksesta huolimatta valtaansa poistamalla ennen vaaleja kaikki sellaiset henkilöt, jotka Suomen valtion korkein hallinto-oikeus oli äänestysluetteloon lisännyt. Vaalit mitätöitiin ja uusittiin myöhemmin, mutta nykyinen kokoonpano pitää huolen, ettei nk. vähemmistöryhmällä ole pääsyä hallitukseen eikä tärkeisiin työryhmiin.

Merkittävin oikeudellinen ongelma on lain pykälässä 3 § ja sen ristiriidassa perustuslain pykälän 17.3 § kanssa. Toinen merkittävä ongelma on ILO 169:n ja esitetyn uuden saamelaiskäräjälain yhteensovittaminen.

Hallituksen esityksessä eduskunnalle laeiksi saamelaiskäräjistä annetun lain ja rikoslain 40 luvun 11 §:n muuttamisesta esitetään lain muuttamista siten, että saamelaiseksi ei enää katsottaisi sellaista henkilöä, joka on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa- veronkanto tai henkikirjassa. Tämä on selkeässä ristiriidassa perustuslain 17.3 § kanssa.

Toinen merkittävä oikeudellinen ongelma on, että esitetty saamelaiskäräjälaki koituisi ILO 169:n ratifioimisen esteeksi, sillä uudistettu laki sementoisi asetelman, jossa osa alkuperäiskansasta (jolla edelleen on vanhoja maa- ja vesioikeuksia, joita tässä ei olla poistamassa) ei olisi äänioikeutettu saamelaiskäräjillä. Esitetty saamelaiskäräjälaki redusoisi äänestysoikeutetut saamelaiset kielivähemmistöksi, minkä ei pitäisi olla ihmisoikeuksiin sitoutuneen Suomen valtion päämäärä.

Käyn seuraavassa läpi sekä esitykseen että esitetyn lain sisältöön liittyvät perusoikeusongelmat. Lopuksi esitän, että mikäli lakiesitys hyväksyttäisiin tällaisenaan, ohjeistettaisiin saamelaiskäräjät kielikriteerin myönteiseen ja assimiloitua yhteisöä tukevaan tulkintaan, ja sidottaisiin saamelaiskäräjien rahoitus saamelaisten sisäisen vähemmistön tukemiseen.

Tutkijapositiostani ja muita yleisiä huomioita

Hallituksen esityksessä todetaan, että ”vuonna 2021 YK:n ihmisoikeuskomitea on Suomelle antamissaan loppupäätelmissä KP-sopimuksen noudattamisesta kehottanut kiirehtimään saamelaiskäräjälain muuttamista, erityisesti lain 3 § ja 9 §:n osalta, ottaen huomioon vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen periaate, tavoitteena kunnioittaa saamelaisten itsemääräämisoikeutta (CCPR/C/FIN/CO/7, kohta 43).”

Haluan kommentoida tätä tavoitetta tutkimuksen valossa. Kirjoitan tätä yhtenä harvoista tutkijoista, joilla on ollut mahdollisuus haastatella hyvin laajasti saamelaista yhteiskuntaa ja keskenään hyvin erilaisia näkemyksiä omaavia henkilöitä. Lisäksi olen yhtenä harvoista tutkijoista lukenut korkeimman hallinto-oikeuden (KHO) päätökset sekä suurimman osan oikaisupyynnöistä / hakemuksista KHO:lle. Haluan tuoda tämän tässä alussa selkeästi ilmi, sillä olen saanut ymmärtää, että harvalla päättäjällä on ymmärrystä siitä, mitä näissä hakemuksissa luki ja miten KHO oman päätöksensä teki. Myöskään ihmisoikeuskomitean jäsenet eivät olleet hakemuksiin tai päätöksiin perehtyneet. Haluan myös painottaa olevani tutkija, eikä minulla ole valtuuksia olla esitetyn lain puolesta tai esitystä vastaan. Koen kuitenkin tärkeäksi alleviivata sitä asiaa, ettei hallituksen esitys tukeudu lainkaan asiasta tehtyihin tutkimuksiin ja selvityksiin eikä meitä saamelaiskysymysten tutkijoita ole kuultu lainvalmistelussa meidän toistuvista pyynnöistä huolimatta. Esimerkiksi Dutkansearvi – Saamen kielen ja kulttuurin tutkimusseura – olisi voinut auttaa saamelaisia paremmin tukevan lakiesityksen kirjoitustyössä.

On syytä pitää vähintäänkin ongelmallisena sitä, että koko saamelaiskäräjälain uudistusta motivoidaan Yhdistyneiden kansakuntien kansalais- ja poliittisten oikeuksien sopimusta valvovan komitean, ihmisoikeuskomitean, näkemyksillä. Näitä kyseisiä komitean lausuntoja ei voi pitää lainsäädännön ohjenuorana, sillä ne pohjaavat virheelliseen tietoon ja tulkintaan.

Lisäksi on erittäin huolestuttavaa, että sama henkilö, jotka ovat toimineet ihmisoikeuskomitean tapauksissa asianajajina (joilla on mm. vapaus jättää kertomatta tapauksen käsittelyyn negatiivisesti vaikuttavia seikkoja), ovat toimineet myös riippumattomina asiantuntijoina lainvalmistelussa ja on nyt myös riippumattomana asiantuntijana kuultavana.

YK:n ihmisoikeuskomitean näkemyksiin vetoaminen vääristää todellisuutta

Sanila-Aikio vs. Suomi tapauksessa esitetään, että saamelaiskäräjien vaaliluetteloon lisättiin 93 henkilöä saamelaiskäräjien vastuksesta huolimatta ja todetaan, että näiden henkilöiden lisääminen vaaliluetteloon on heikentänyt saamelaiskäräjien toimivaltaa. Lisäksi siinä esitetään, että henkilöt valikoituivat sattumanvaraisesti. Tässä sekä myös toisessa YK:n ihmisoikeuskomitealle lähetetyssä valituksessa (Näkkäläjärvi et al. vs. Suomi) ihmisoikeuskomitean annetaan ymmärtää, että nämä KHO:n vaaliluetteloon merkitsevät henkilöt eivät olisi täyttäneet lain nk. objektiivisia kriteereitä (ks. saamelaismääritelmä nykyisessä laissa).

Kuitenkin lähes jokainen näistä 93 henkilöstä (ja tosiaan myös monet muut, jotka KHO jätti syystä tai toisesta merkitsemättä vaaliluetteloon) haki vaaliluetteloon niin kutsutun lappalaiskriteerin (joka on

objektiivinen kriteeri: heillä oli siis arkistoviranomaisen todistus saamelaisista esivanhemmista) *lisäksi* todistusaineistoilla heidän suvussaan puhutusta saamen kielestä. KHO:n kokonaisharkinta, jota sekä ihmisoikeuskomitea, että myös monet muut viralliset tahot Suomessa ovat vahvasti kritisoineet, tarkoittaa vähemmistöoikeusmyönteistä lukutapaa: henkilö kokee olevansa saamelainen, hän on arkistotodistuksen mukaan saamelainen ja muun todistusaineiston mukaan on todennäköistä, että hänen suvussaan on puhuttu jotain saamen kieltä ennen kuin vahva assimilaatiopolitiikka tai esimerkiksi perhetragedia (orpous ja kasvu kasvattivanhemmilla) on vienyt suvusta saamen kielen. Hakijat esittävät monisanaisesti ja uskottavasti nykyistä identifioitumistaan saamelaiseen kulttuuriin, monissa hakemuksissa oli todistuksia äänestysluetteloon hyväksytyiltä henkilöiltä hakijan saamelaisuudesta ja todistusaineistot ovat riittäneet KHO:lle. Ihmisoikeuskomiteaa johdettiin siis harhaan myös siinä, että nämä henkilöt olisivat olleet tuntemattomia saamelaisyhteisössä.[1]

Näin ei kuitenkaan ole, vaan muutamat KHO:n päätöksellä vaaliluetteloon merkityistä ovat tulleet jopa valituiksi edustamaan saamelaiskäräjille, eräs peräti suurimpana ääniharavana muutamana vuonna peräkkäin. Näin ollen kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista kumpuava ryhmähyväksynnän tarve on tullut otetuksi huomioon, vaikka hallituksen esityksessä tätä ei mainita. Tämän asian ymmärtäminen on keskeistä, sillä koko saamelaismääritelmän muuttamisen retoriikka hallituksen esityksessä on rakennettu ihmisoikeuskomitean virheelliseen tietoon perustuvien lausuntojen (jotka on virheellisesti käännetty hallituksen esityksessä sanalla *ratkaisu*) varaan. Lisäksi hallituksen esityksessä on virheellisesti tulkittu, että ihmisoikeuskomitea olisi ehdottanut vaaliluettelon uudelleenkokoamista. YK:n ihmisoikeuskomitea ei ole edellyttänyt lappalaiskriteerin poistamista, eikä muutoinkaan anna yksityiskohtaisia määräyksiä saamelaismääritelmän sisällöstä. YK:lla eikä sen ihmisoikeuskomitealla ei ole tällaista mandaattia jäsenvaltioidensa suhteen.

Lisäksi haluan muistuttaa, että ihmisoikeuskomiteaan saapui kaksi valitusta, joissa molemmissa valittajat esittivät edustavansa itseään ja kaikkia saamelaisia. Kuitenkaan valittajat, joissa toisen oli tehnyt silloinen saamelaiskäräjien puheenjohtaja ja toisen saamelaiskäräjien entinen puheenjohtaja 23 muun saamelaisen kanssa, eivät tienneet toistensa valituksista. Myöskään saamelaiskäräjät ei tiennyt valituksista eikä siten ollut valtuuttanut kumpaakaan valittajaa toimimaan saamelaisten edustajana YK:ssa.

Lisäksi ihmisoikeuskomitealle väitettiin, että mikäli korkein hallinto-oikeus jatkaa samalla kokonaisharkinnan linjalla, puoli miljoonaa suomalaista saattaa päästä saamelaiskäräjien jäseniksi. Ihmisoikeuskomitean tietoon ei tuotu, että valitus määrät pyörivät muutamissa sadoissa, ei sadoissatuhansissa.

Summa summarum: KHO ei ole liittänyt äänestysluetteloon yhtäkään henkilöä, jolla ei olisi vahva saamelainen itseidentifikaatio ja todisteaineistoja oman suvun saamelaisuudesta. Perus- ja ihmisoikeuksien kannalta hälyttävää koko tässä tapauksessa on, että näitä 93+4 henkilöä, joiden äänioikeuden oikeutusta puitiin YK:ssa, ei kuultu missään kohtaa eikä heille tähän päivään

[1] Kuten lähettämässänne hallituksen esityksessä todetaan: "Se (IOK) toteaa, että korkein hallinto-oikeus on sisällyttänyt vähintään 53:ssa 93:sta päätöksestään äänestäjiä vaaliluetteloon "kokonaisarvioinnin perusteella" osoittamatta, että he olisivat täyttäneet yhden saamelaiskäräjistä annetun lain 3 §:ssä säädetyistä objektiivisista kriteereistä. Komitea katsoo, että korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisut ovat voineet keinotekoisesti muuttaa saamelaiskäräjien vaaleissa äänioikeutettuja, mikä on vaikuttanut sen kykyyn aidosti edustaa saamelaisia ja heidän etujaan."

mennessä ole annettu mahdollisuutta julkisesti puolustautua. Heille ei myöskään ole tarjottu tukea ja korvauksia kaikesta ylimääräisestä murheesta ja työstä, jonka ihmisoikeuskomitean näkemys on heille tuottanut. Sen sijaan vaalien alla heidät poistettiin omavaltaisesti saamelaiskäräjien vaalilautakunnan toimesta äänestysluettelosta.

Myös YK:n rotusyrjintäkomitea on painottanut raporteissaan itseidentifikaatiota kaikkein tärkeimpänä ja vahvimpana ryhmään kuulumisien indikaationa. CERD: komitea on samankaltaisessa tilanteessa kuin kaikki YK:n valvontaelimet: jäsenillä ei ole mahdollisuutta tulla paikan päälle, tutustua tilanteeseen ja ihmisiin. Nämä valvontaelimet ovat ylityöllistettyjä ja niiden kapasiteetti tutustua tilanteeseen esimerkiksi Suomessa on rajallinen.

Tästä johtuen pidän erittäin harmillisena, että esityksen kirjoittavat ovat päättäneet esityksessään tukeutua lähinnä YK:n lausuntoihin sen sijaan, että apua olisi haettu naapurimaiden saamelaiskäräjiltä ja viime kädessä Euroopan neuvoston nimenomaan vähemmistöjen oikeuksia valvovilta riippumattomilta asiantuntijaelimiltä.

Ohjeistusta Euroopan neuvostosta

On eriskummallista, että koko tämän lakiesityksen vahvimmaksi motivaattoriksi on valittu Yhdistyneet kansakunnat, joka valvoo 193:a hyvin erilaista jäsenvaltiota. Olen jo edellä tuonut ilmi ihmisoikeuskomitean näkemysten ongelmallisuuden.

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus ja erilliset nimenomaan vähemmistöjen oikeuksia valvovat elimet on jätetty huomattavasti vähemmälle huomiolle. Suomi on ratifioinut Euroopan neuvoston alueellisia tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan. Sen valvova asiantuntijakomitea teki maavierailun Suomeen helmikuussa 2018. Asiantuntijakomitea ei puuttunut saamelaiskäräjälakiin vaan esitti huolensa saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella elävien saamelaisten (nyt jo 70% lapsista) kielellisistä oikeuksista.

Suomi on myös ratifioinut Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen ja sitä valvova neuvoa-antava komitea teki maavierailun Suomeen maaliskuussa 2019. Sen suositukset välittömiksi toimiksi olivat seuraavat: “kehitetään yhdessä saamelaisten kanssa yleisesti tunnustettu järjestelmä vaaliluetteloon merkitsemistä varten, jotta saavutetaan riittävä tasapaino toisaalta yhteisön itsehallintorakenteiden säilyttämisen edun ja toisaalta vapaan itseidentifioinnin periaatteen välillä. Prosessin tulisi olla osallistava, ja pyrkiä saavuttamaan yhteisymmärrys vaaliluetteloon merkitsemisen perusteista, näiden perusteiden tulkintaa koskevasta muutoksenhakumekanismista ja hakemuksia koskevan päätöksenteon pidemmästä aikataulusta” ja “vahvistaa merkittävästi Saamelaiskäräjien oikeuksia osallistua lainsäädäntöön ja käytäntöön muun muassa antamalla Saamelaiskäräjille tarvittavat resurssit ja tarjoamalla asianomaisille virkamiehille kansallisella ja paikallisella tasolla koulutusta ”neuvotteluvelvoitteen” asianmukaisesta täytäntöönpanosta”. Tätä suositusta ei ole noudatettu eikä tämänkään lakiehdotuksen valmistelutapa ole ollut laajapohjainen.

Lisäksi Euroopan neuvoston rasismin ja syrjinnänvastainen komitea ECRI tekee maavierailuja viisivuotiskausittain ja viimeinen Suomen raportti julkaistiin keväällä 2019. Sen suositukset käsittelivät, toistaen jo edellisellä kerralla esittämiään suosituksiaan saamelaiskulttuurin paremman tunnettavuuden edistämistä esimerkiksi kouluopetuksessa ja viranomaisissa sekä saamelaisyhteisön jäsenten sosiaaliseen osallistamiseen tähtäävän tutkimuksen ja vuoropuhelun aktiivista edistämistä.

Nostan tässä Euroopan neuvoston toimielinten suositukset esille siksi, ettei niissä vaadita saamelaismääritelmän muuttamista eikä varsinkaan ehdoteta koko vaaliluettelon uudelleen laatimista. Tämä siitä huolimatta, että nämä komiteat tekevät maavierailuja ja tapaavat saamelaisten edustajia laajamittaisesti. He tuntevat saamelaisten tilanteen kaikissa jäsenvaltioissaan. Tämäkin viittaa siihen, että KHO:n päätöksellä vaaliluetteloon merkityt henkilöt eivät vaivaa suurimman osan saamelaiskäräjien äänestysoikeutettujen mieltä. He ovat huolissaan maaoikeuksista, elinkeinoista, kielestä ja koulutuksesta.

Toistuvat yritykset uudistaa auttamattomasti vanhentunut laki

Nykyinen saamelaiskäräjälaki on vanhentunut ja siitä puuttuu monia tärkeitä perusoikeusuudistuksen elementtejä liittyen hyvään hallintoon ja päätösprosessien läpinäkyvyyteen. Saamelaiskäräjälain vanhanaikaisuus on ollut myös omiaan lisäämään saamelaisten epäluottamusta saamelaiskäräjiin sekä vähentämään kiinnostusta äänestää vaaleissa.

Edellinen lakiesitys ehdotti äänioikeuden määräytymistä sen perusteella, että henkilö pystyy osoittamaan omaksuneensa saamelaiskulttuurin sukusiteidensä kautta.[2] Perustuslakivaliokunta totesi määritelmän olevan liian epämääräinen. Perustuslakivaliokunta piti silloin tärkeänä, että saamelaismääritelmää sovellettaessa saamelaiskulttuurin moninaisuus otetaan aidosti huomioon ja huolehditaan kaikkiin saamelaisryhmiin kuuluvien oikeuksista. Siksi onkin surullista, että vuoden 2015 epäonnistuneen lakiuudistuksen jälkeen oikeusministeriö jatkoi kestämättömäksi todetulla tiellä kuullen liian suppeaa saamelaisryhmää. Saamelaisalueella ja sen ulkopuolella asuvat saamelaiset ovat vuosien varrella useaan otteeseen valittaneet, ettei heitä kuunnella. Kuvaavaa on, että itse saamelaiskäräjät hyväksyivät lakiesityksen vasta marraskuussa 2022. Vaaleilla valitut edustajat, saamelaiskäräjien oppositiossa olevat varsinkaan, eivät ole päässeet vaikuttamaan lakiesitykseen vaan ovat joutuneet odottamaan oikeusministeriön asettaman työryhmän tulosta. Nyt käsillä olevassa esityksessä on tehty vain muutamia teknisiä korjauksia eikä laajemman saamelaisyhteisön tai saamelaiskäräjille valitun vähemmistön ääntä ole tuotu edelleenkään esitykseen.

Jos Suomi haluaa uudistaa demokratian kulmakiveä eli äänestysoikeutta saamelaiskäräjälaissa, tämä vaatii laajaa saamelaisten osallistamista lainvalmistelutyössä.

Ajatus, jonka mukaan saamelaismääritelmä ei enää määrittelisi sitä, kuka on saamelainen vaan ainoastaan äänioikeuden, rikkoo oikeusvaltioperiaatetta

Kuten käsillä olevassa hallituksen esityksessä todetaan: “Perustuslainsäännöksen mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. […] Kulttuuri ymmärretään säännöksessä laajana käsitteenä. Säännös ei rajoitu ainoastaan kielellisten oikeuksien turvaamiseen ja kehittämiseen, vaan se ulottuu laajemmin turvaamaan saamelaisten kulttuurimuotoa, johon kuuluvat saamelaisten perinteiset elinkeinot, kuten poronhoito, kalastus, metsästys (HE 309/1993 vp, s. 65), keräily ja käsityöt (Duodji), myös niiden nykyaikaisissa harjoittamismuodoissa.”

[2] Julkisuudessa on esitetty väittämää, että kaikki saamelaiset tuntevat toisensa. Kuitenkin mm. vahva assimilaatiopolitiikka, kolttien uudelleenasuttaminen sekä toisen maailmansodan lopun evakkoaika ovat johtaneet tilanteisiin, joissa side muihin saamelaisiin sukuihin katkesi -- tätä ei voi laittaa nykypäivän saamelaisten perheiden syyksi. Oma tutkimukseni osoittaa, ettei Utsjoella vielä 1990-luvullakaan yleisesti pidetty kolttia saamelaisina.

Muutamat saamelaiskäräjien jäsenet ovat julkisesti arvostelleet sellaisten henkilöiden, joita ei ole hyväksytty äänestysluetteloon, käyttämiä saamenpukuja. Olen myös haastatellut henkilöitä, joita on väkivallan uhalla yritetty ajaa pois poronhoidosta tai estää saamelaisten käsitöiden tekemistä ja myymistä sillä perusteella, etteivät he ole äänestysluettelossa.

Fakta on, että **äänestysoikeus on sama kuin saamelaisuus aivan samalla tavalla kuin äänestysoikeus on osoitus Suomen kansalaisuudesta. Tätä ei kannata vähätellä eikä vääristellä laissa.**

Saamelaisten kotiseutualueesta

Saamelaisten kotiseutualueesta säädetään lain 4 §:ssä. Sen mukaan kotiseutualueella tarkoitetaan Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueita sekä Sodankylän kunnassa sijaitsevaa Lapin paliskunnan aluetta. Asetuksessa tai sen liitteessä julkaistaan kartta kotiseutualueen rajoista. Saamelaisten kotiseutualueen rajat pohjautuvat vuoden 1858 keisarilliseen kirjeeseen, joka määräsi merkitsemään kotiseutualueen ulkopuoliset saamelaiset raitiot (poropaimenet) palkollisiksi ilman viittausta saamelaisuuteen. Lisäksi “lappalaiset” vähenivät VP Lehtolan (Saamelaiset suomalaiset 2012) tutkimuksen mukaan siksi, että monet siirtyivät verotuksellisen pakon edessä talollisiksi ja merkittiin sitten luetteloon uudisasukkaina.

Kotiseutualueen rajoja ei lähdetty purkamaan vuoden 1962 haastattelututkimuksessa, jonka avulla ensimmäinen Suomen saamelaisneuvoston vaaliluettelo aikanaan laadittiin. Tutkimuksessa joukko (lähinnä saamelaisia) opiskelijoita kiersi talosta taloon kyselemässä, puhuttiinko talossa saamea. Saamenkieliset merkittiin rekisteriin, johon myöhempi saamelaisneuvoston vaaliluettelo pohjautui. Jopa tutkimuksen vastuullinen johtaja Karl Nickul sekä aiheesta opinnäytetyön tehnyt Erkki Nickul ovat todenneet tutkimuksen olleen keskeneräinen: ”Saamelaisalueen eteläpuolella asuvien saamelaisten lukumäärä on tässä esitettyä suurempi, sillä vain osasta onnistuttiin saamaan tietoja.” (Nickul 1962, s. 106). Koska tutkimuksen suoritusajankohta osui pahimpaan assimilaatiokauteen 1960-luvun alussa, moni vastaaja valitsi olla mieluummin suomenkielinen. Alla esitetty kartta kuvaa tilannetta hyvin: laajasta saamelaisten vielä 1800-luvun lopulla asuttamasta alueesta kutistui mahdollisimman pieni kotiseutualue. Pieni alue palvelee Suomen taloudellisia intressejä, sillä saamelaiskäräjien kuuleminen tai neuvotteluoikeus ei ulotu alueen ulkopuolelle, jossa saamelaiset joutuvat kärsimään niin kaivoksista kuin avohakkuista.

Jos lakiuudistus todella haluaisi kunnioittaa yleismaailmallisia ihmisoikeuksia siinä määrikin kuin esitys yrittää antaa ymmärtää, **saamelaisten kotiseutualueen laajentaminen ja alueen ulkopuolella luontaiselinkeinoissa elävien saamelaisten oikeuksia vahvistettaisiin**. Jää väistämättä sellainen ymmärrys, että esimerkiksi metsäsaamelaisten hyväksyminen saamelaisiksi merkitsisi Suomelle tulevaisuudessa suuria tulonmenetyksiä, kun saamelaiskäräjät voisivat osallistua maankäyttöoikeuksista käytävään keskusteluun esimerkiksi Hannukaisen, Soklin ja Kittilän kaivoksia käsiteltäessä.

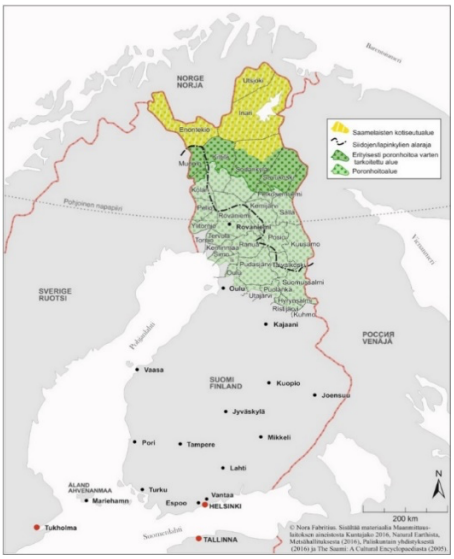

Henkilön tai kokonaisen suvun vaaliluettelosta poistaminen rikkoo ihmisoikeuksia sekä yleistä oikeudenmukaisuuden periaatetta

Muutosehdotus merkitsisi sitä, että seuraavissa, vuonna 2027 pidettävissä vaaleissa, äänioikeutetuiksi ei katsottaisi enää niitä luettelossa aiemmin olleita henkilöitä, jotka hyväksyttiin luetteloon 3 §:n kohdan 2 perusteella. Jos he eivät kykene esittämään todisteita kohdan 1 perusteella, heidät pudotettaisiin pois luettelosta. Tämä merkitsisi satojen ihmisten pois pudottamista, todennäköistä on myös, ettei kovinkaan moni pysty vedenpitävästi todistamaan isoisovanhempiensa ensimmäisenä opittua kieltä johtuen kieliyhteisön monikielisyydestä. Joukossa olisi sellaisia, jotka ovat olleet tai edelleen ovat saamalaiskäräjien jäseniä.

Myös apulaisoikeusasiamies on tuonut esille, että hallituksen esitysluonnoksen perusteella ei käy ilmi, onko saamelaismääritelmästä luopumisen vaikutuksia arvioitu. Lausunnossa kysytään, onko lappalaisperusteen poistaminen perusteltua ottaen huomioon muun muassa sen vaikutukset yksittäisten henkilöiden kohdalla. Apulaisoikeuskansleri kritisoi sitä, että esitysluonnoksessa ei ole arvioitu lappalaisperusteen poistamisen vaikutuksia tai vaaliluettelon uudelleen laatimisen vaikutuksia.

Rikosoikeudellinen virkavastuu

Rikoslain 40 luvun säännökset virkarikoksista eivät nykyisin koske saamelaiskäräjien luottamushenkilöitä tai saamelaiskäräjien henkilöstöä. Tätä on pidettävä puutteena. Lainsäädäntöä on aiheellista täydentää saamelaiskäräjien jäsenten ja sen toimielimissä toimivien henkilöiden sekä saamelaiskäräjien palveluksessa olevien henkilöiden rikosoikeudellisesta virkavastuusta.

Ensimmäisenä opittu kieli ei mitenkään voi olla “objektiivinen” kriteeri

Toisin kuin esityksessä annettaan ymmärtää, ehdotettu saamelaismääritelmä ei vastaa Ruotsin eikä Norjan saamelaismääritelmää eikä myöskään parafoidun pohjoismaisen saamelaissopimuksen saamelaismääritelmää: näissä puhutaan saamesta kotikielenä eikä ensimmäisenä opittuna kielenä. Saamen kielen rooli kotikielenä on huomattavasti helpompi osoittaa historian dokumentein kuin Suomen lainsäädännön vaatima “ensimmäisenä opittu kieli”. Jos Suomella edelleen on tarkoitus

saattaa voimaan pohjoismainen saamelaissopimus yli 20 vuoden viivytellyn jälkeen, kannattaa lain saamelaismääritelmään muuttaa sanamuodoksi kotikieli.

Lakiehdotuksen kielikriteerin ulottaminen vielä yhtä sukupolvea kauemmaksi ei muuta sitä tosiasiaa, ettei juuri kukaan pysty vedenpitävästi todistamaan iso- tai isoisovanhempansa oppineen saamea ensimmäisenä kielenä. Kielikriteeriä ei ole mahdollista soveltaa objektiivisesti eikä sitä myöskään koskaan ole sovellettu objektiivisesti. Kielihistorioitsijat ovat tutkineet asiaa paljon: tämä on yksinkertaisesti tosiasia. Käsite kokonaisuudessaan on kolonialistinen. Se hahmottaa ihmisen yksi kieli -yksi mieli -kaaviossa ja sulkee pois sen, että saamelaiset ovat eläneet monikielisinä mm. liikkuvan elämäntapansa vuoksi tai koska he ovat asuttaneet historiallisia kauppareittejä.

Lopuksi

Saamelaisten itsemääräämisoikeuden kehittäminen on tärkeää ja se ei saa tapahtua syrjäyttämällä toisia saamelaisia.

Inarissa 16.02.2025

Reetta Toivanen